

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

CUID, December 2017, 21 (3): 2125-2129

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Körü Körüne İnanç Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri, yazar Vamık D. Volkan, çeviren Özgür Karaçam (İstanbul: Asi Kitap, 2017)

Blind Trust Large Groups and Their Leaders in the Times of Crisis and Terror by Vamık D. Volkan, translated into Turkish by Özgür Karaçam (İstanbul: Asi Kitap Publishing, 2017)

Değerlendiren / Reviewed by

Gülşen Sayın

Doktora Öğrencisi, Ankara Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Eğitimi Anabilim Dalı
Doctorate Student, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Department of Religious Education

Ankara, Turkey

gulsensayin@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9214-7573

Abstract: Terrorism that we can take as a common problem of the World states which is a universal problem when the emergence of the interaction of multiple elements is effectively used, especially psychology. One of the most suffering from this problem is innocent people and groups which recalled with terrorism. The emergence of the terrorism phenomenon, in the stage of the transition from the individual to society, culture, media and transporting unhealthy methods play dominant role. This product that inherited from the environment leads to the birth of a *traumatized generations* for Mr. Vamık D. Volkan. He describes these generations and the psychobiographies of the leaders of these generations, Volkan is a psychiatry professor who retired from the University of Virginia School of Medicine in the United States. The work was published in America in the name

of *Blind Trust Large Groups and Their Leaders in the Times of Crisis and Terror*, but it yet has been translated our language by Ozgur Karaçam top quality.

Keywords: Blind Trust, Large Groups, Times of Crisis, Terror, Vamık D. Volkan, Book Review.

Dünya devletlerinin ortak sorunu olarak ele alabileceğimiz terör, birden fazla unsurun etkileşiminin ürünü olmakla birlikte ortaya çıkışında psikolojinin etkin olarak kullanıldığı, evrensel bir problemdir. Bu problemde en çok mustarip olan ise masum insanlar ve terörün nispet edildiği gruplardır. Terör olgusunun ortaya çıkış evresinde bireyden topluma geçişin sağlıklı kültür aktarım ortamı ve metotları başat rol oynamaktadır. Bu ortamlardan tevarüs eden ürün ise Vamık D. Volkan'ın deyişiyle *örselenmiş nesillerin doğmasına* sebep olmaktadır. Eser, *Blind Trust Large Groups and Their Leaders in Times of Crisis and Terror* adıyla Amerika'da 2004 yılında basılmış olsa da dilimize Özgür Karaçam tarafından henüz kazandırılmış kaliteli bir çeviri kitap niteliğindedir.

Volkan, çocukluk çağında örselenmiş bireylerin psikolojilerini, ilerleyen dönemlerdeki dinî ve siyasî tutumları ile birlikte bütüncül bir yaklaşımla analiz etmeyi hedeflemiştir. Eserde grup liderlerinin bireysel olarak psikobiyografileri, geniş bir şekilde ele alınsa da bu liderlerin hitap ettikleri grupların psikolojik durumlarına da değinilmiştir. Sosyal psikoloji ve psikobiyografilerin ele alınışında çağdaş sosyolojik kuram ve yaklaşımları görmek mümkündür. Sosyolojik değerlendirmelerinde Volkan'ın Pierre Bourdieu'da olduğu gibi bir *ifşa sosyolojisi* yaklaşımına sahip olduğu söylenebilir. Zira benimsenen bu yöntemle göre grup hareketlerinde görünmeyen toplumsal mekanizmaların görünür hale getirilmesi söz konusudur. Psikoanalitik yöntemin verilerinin de yoğun olarak kullanıldığı eser, başta psikoloji, siyaset, sosyal psikoloji, eğitim alanları olmak üzere oldukça geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmektedir. Yazar betimsel olarak sunduğu olguları kendi teorileriyle analitik bir yaklaşımla ortaya koymuştur. Ele alınan olgular ve benimsenen analitik yaklaşım her bölümde yazarın sahip olduğu teori ile paralellik arz etmektedir. Kitap temelde; “çocukluk çağında örselenmiş bireylerin yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde sahip oldukları dinî ve siyasî tutumları nasıl gelişmektedir?” sorusuna cevap arayışı içindedir.

Giriş ve son söz bölümleri hariç, dört ana bölümden müteşekkil olan eserin bölüm başlıkları ise şu şekildedir; “Geniş Grup Psikolojisi, Köktendincili-

ğin Psikolojisi, Liderlik ve Kişilik ve Bir Olgu Öyküsü”. Giriş bölümünde daha çok yazarın meslekî deneyimleri yer alırken sonuç bölümünde ise insan doğasının evrensel öğelerine vurgu vardır. Kitabın amacı geniş grup kitlelerinin gerileme-ilerleme hareketleri, lider-yandaş ilişkileri ve bu grupların ritüellerini, grupların manipülasyon araçları ile ortaya koymaktır. Uzun yıllar psikoloji bilimine teorileri ve ortaya koyduğu yaklaşımları ile yön veren Freud’un otoritesinin kabulüyle birlikte Freud’un vardığı sonuçların eleştirisi, psikoloji biliminde yeni yaklaşım arayışlarını da gündeme getirmektedir. Eser, olgulardan hareketle betimsel ve analitik bir yaklaşımla ele alınmıştır.

“Geniş Grup Psikolojisi” başlığında din faktörünün grup aidiyeti konusunda yeri ve grupların oluşumları ele alınmaktadır. Grupların oluşumunda etnisite temel unsurlardan biri olmakla birlikte din, grup aidiyetinin gelişiminde oldukça önemli bir unsurdur. Öyle ki din, yapay ulusların inşasında oldukça etkin olarak kullanılmıştır. Bu aidiyet duygusunun gelişimindeki his, bireyin anne veya bakım veren kişiye bağlılığındaki hissi anımsatmaktadır. Örselenmiş topluluklarda çoğu kez din karşımıza bir istismar/manipülasyon aracı olarak çıkmaktadır. Bu toplulukların hareket döngüsü şöyle formüle edilmiştir; seçilmiş örselenme, kuşaktan kuşağa aktarım, işlev değişikliği, etnik/ulusal/dinî belirleyici (geniş grubun psikolojik geni), seçilmiş örselenmenin yeniden canlandırılması, lider-yandaş etkileşiminin artması, zaman çökmesi, oç alma ya da yeniden kurban olma hakkının doğması, geniş grubun o anki sorunun büyütülmesi, “akıldışı” kararlar alma, geniş grup aktivitelerin seferber edilmesi. Bu formül ile örselenmiş birey ve toplumlarda radikalliğin oluşmasında etken faktörleri, temelleri ile bulmak mümkündür.

“Köktendinciliğin Psikolojisi” başlığında köktendinci yaklaşımlarda var olan ve dikkat çeken ortak noktalardan biri bilimsel gelişmeleri, sahip oldukları din anlayışı sınırları ve paralelinde yorumlamalarıdır. Bu bölümde köktendinci yaklaşım sergileyen grup örneklerindeki hareket döngüsü, birinci bölümde sunulan örselenmiş topluluklardaki hareket döngüsünün formülü ile oldukça paralel ilerlemektedir. Köktendinci gruplarda var olan *psikolojik genin* bu tarz gruplara nasıl kodlandığı, görünürde olmayan toplumsal dinamik ve mekanizmalardan yola çıkarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu analiz köktendincilik ve radikallik ile ön plana çıkan bütün gruplar için yapılmıştır. Öncelikle keskin sınırların belirlendiği köktendinci gruplarda bir eşik olarak protosemboller belirmektedir. Bu

protosembollere, gruplarda gelişen kendilerine özgü grup *ritüelleri* eşlik etmektedir. Bu durum ise grup hareketlerinde ortak ruhun gelişiminde önemlidir. Meydana getirilen kutuplaşma ile konumlanmaların gerçekleştiği köktendinci gruplarda, bireyleri ait oldukları alanlara yerleştirmek ve bu alan ile siyasi alan arasındaki ilişkileri eşzamanlı olarak ele almak bu grupların toplumsal dinamiklerine dair fikir verici bir yaklaşımdır.

Eserin üçüncü bölümü olan “Liderlik ve Kişilik” başlığı altında ise Volkan’ın yaklaşımı Pierre Bourdieu’nun toplumsal aktörlerin bilincinde olmadan kendileri üzerinde etki bırakan neden-sonuç ilişkisi ağını aşikâr hale getirerek, görünür halde olmayan toplumsal mekanizmaların gün ışığına çıkarılması olarak tanımladığı *işfa sosyolojisini* karşılar niteliktedir. İnsan hayatına yön veren yaşanmışlıklar, inanç sistemi ve yaşamlarındaki fraksiyonların yalnızca bireyin yaşantısında değil, aynı zamanda bu bireylerin lider konumuna ulaştıklarında; politik, diplomatik kararlara, propaganda ve etkileme tekniklerine belirgin bir şekilde yansıdığını hatta lider konumunda olan kişilerin de karar mekanizmalarının kendi yaşanmışlık ve algı dünyaları ile sınırlanmış olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bu durumu Volkan; Woodrow Wilson, Joseph Stalin, Richard Nixon, Adolf Hitler, Enver Sedat, Muhammed Rıza Pehlevi, Nelson Mandela ve Slobodan Milošević gibi liderlerin psikobiyografileri ile ortaya koymaktadır.

“Bir Olgu Öyküsü” başlıklı dördüncü bölümde, kriz dönemi sonrası örselenmiş bireyler ile birebir yapılan görüşmelerden ulaşılan olgular aktarılmıştır. Verilerin toplanmasında kullanılan yöntem vurgu yapılarak yoğun bir gözlem ve mülakat tekniği tercih edilmiştir. Pierre Bourdieu’nun *Yaşamöyküsü Yanılsaması* kavramıyla eleştirdiği biyografi anketlerinin yerine gözleme dayalı ve mülakat yöntemiyle, kriz evrelerinin bireylerde ve gruplarda ortaya çıkardığı psikoloji yansıtılmıştır. Bu yaklaşım ile insan psikolojisine bütüncül olarak bakılmaya çalışılmıştır. Bu holistik değerlendirme ile din eğitiminin de felsefi temelleri arasında yer alan bireylerin antropolojik ihtiyaçlarına vurgu yapılmıştır. Antropolojik temelli insan ihtiyaçları karşılanmadığı sürece bu ihtiyaçlara yönelik taleplerin nasıl manipüle edildiği görünmeyen toplumsal mekanizma ve dinamikleri teşkil etmektedir. Eserde bu duruma bir din eğitimi kurumu olan Pakistan Deobandi Medreseleri’nde doğru yöntem ve yaklaşımlar üzerine oturtulmamış bir din eğitiminin manipülasyona nasıl alet edildiği, çarpıcı bir örnek olarak ele alınmıştır. Köktendincilik bağlamında körü körüne inancın nasıl geliştiği ve geliştirildiği

örüntüsü oldukça nettir. Bu anlamda Sigmund Freud'un iddia ettiği gibi dinin bireydeki ve gruplar üzerindeki etkisi "evrensel nevroz"un ötesinde bir gelişime sahiptir.

2014 yılında Nobel Barış Ödülü'ne de aday gösterilen Volkan, İslamî terör ve İslam ile isimleri özdeşleşmiş olan bireylerin kişilik analizlerini titizlikle yapmaktadır. Bu analizleri, kullandığı metaforlarla somutlaştırarak kitabın akılda kalıcılığını arttırmıştır. Gözlemler, kriz dönemlerinde baskı ile azaltılmak istenen duyguların, yine kriz sonrası evrelerde hızlı bir ivme ile yükselişi/patlaması durumunun söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır. Volkan, uzman bakış açısıyla genel olarak; terörizmin çıkış noktasını, özelde ise din ve terörün nasıl yan yana getirildiğini incelemeye çalışmıştır. Eserde İslamî gruplara atfedilen terör olaylarının psikolojik perspektifi ve manipüle yöntemleri tanımlanmışsa da son dönemlerde daha çok karşımıza çıkan "İslam ve terör" kavramlarının diğer inanışlarla bu sıklıkta anılmayışına dair açık bir izahat görmek mümkün değildir. Bu paralelde liderlerin psikobiyografileri ve yaşamlarındaki kırılma noktaları ile ortaya çıkardığı derin izleri eserde net olarak görebilmek mümkün iken bu derin izlerin topluma dönük yansımalarının şahsî yönüne nispi olarak sönük kaldığını söylemek mümkündür.

Eserde en yoğun vurgu; gruplara yön veren liderlerin örselenmiş bir yansımalarının var olduğudur. Ona göre bu duruma yol açan temel unsur ise çocukluk çağlarında anne veya anne yerine bakım veren kişi ile sağlıklı bir ilişki kurulamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Anne veya anne yerine konulan kişiyle olan iletişim/ilişki bireyin dinî tutumlarını ve anlam dünyasını yoğun olarak etkilemektedir. Bu etki, bireylerin din anlayışlarına transfer edilmesi, anne ile sağlıklı ya da sağlıklı olmayan ilişkinin yaratıcı ile olan bağa/ilişkiye ve bu durumun da bireylerin din anlayışına yansımaları şeklinde izah edilebilir. Bu eserde eğitimde anne veya anne yerine konulan bireyin oldukça önemli olduğu vurgusu ile birlikte edinilen sonuç; anne ile güvenli ve sağlıklı kurulan ilişki, öz benlik anlayışı, yaratıcı-insan, insan-insan ilişkilerinin gelişiminde kilit rol oynadığı şeklindedir.